

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6**

ЛЕКЦІЯ 2

навчальної дисципліни

**Використання спеціальних знань у кримінальному, цивільному та
адміністративному судочинстві**
вибіркових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Спеціальність: 262 «Правоохоронна діяльність»

**ТЕМА № 2. ОБІЗНАНІ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ, ЦИВІЛЬНОМУ ТА
АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 30.10.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 18.10. 2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 9 від 29.10.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол від 16.10.2023 № 9)

Розробники:

Завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ д.ю.н., професор Щербаковський М. Г.,

Рецензенти:

Заступник директора Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса з наукової роботи д.ю.н., професор Сімакова-Єфремян Є. Б.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор Степанюк Р. Л.

План лекції

1. Поняття, види та характеристика обізнаних осіб у кримінальному провадженні
2. Зміст спеціальних знань обізнаних осіб.
3. Форми залучення обізнаних осіб.
4. Класифікація обізнаних осіб.
5. Мета залучення обізнаних осіб.
6. Експерт з питань права у цивільному та адміністративному судочинстві

Рекомендована література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (зі змінами станом на 09.09.2021)
[URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. Відомості Верховної Ради України, 2004. № 40-41, 42. Ст.492. (зі змінами станом на 09.09.2021)
[URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text)
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. Відомості Верховної Ради України, 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.. (зі змінами станом на 09.09.2021)
[URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text)
4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991. Відомості Верховної Ради України, 1992. № 6. Ст. 56. (зі змінами станом на 09.09.2021)
[URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text).
5. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие. Харьков: Эспада, 2005. 544с.
[URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/SHERBAKOVSKIY_2005.pdf](https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/SHERBAKOVSKIY_2005.pdf)
6. Щербаковский М. Г. Судова експертологія : посібник. Харків, ХНУВС. 2009.. 190 с.
7. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
[URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6020/Provedennia%20ta%20vykorystannia%20sudovykh%20ekspertyz%20u%20kryminalnomu%20provadzheni_monohrafiia_M%20H%20Shcherbakovskyi_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6020/Provedennia%20ta%20vykorystannia%20sudovykh%20ekspertyz%20u%20kryminalnomu%20provadzheni_monohrafiia_M%20H%20Shcherbakovskyi_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

1. Поняття, види та характеристика обізнаних осіб у кримінальному провадженні

Розгляд сучасного стану інституту обізнаних осіб, які залучаються під час кримінального провадження, необхідно почати з уточнення поняття «обізнана особа», визначення її функцій у кримінальному судочинстві та зв'язку з поняттям «спеціальні знання». Відзначимо, що термін «обізнана особа» жодним процесуальним законодавством України не передбачений, але набув широкого розповсюдження в наукових роботах із кримінального процесу, судових експертиз та криміналістики для позначення осіб, які володіють спеціальними знаннями і залучаються уповноваженими особами до участі у кримінальному провадженні.

У численних наукових публікаціях учені формулюють поняття та види обізнаних осіб, але досі сутність цих учасників кримінального провадження залишається дискусійною та неоднозначно тлумачиться правниками. Серед вчених цій проблемі приділялась велика увага.

І.Я. Фойницький «обізнаними людьми» вважав осіб, які залучалися до участі у справі з метою спостереження і встановлення обставин, пізнання яких вимагало застосування спеціальних знань у науці, мистецтві, ремеслі чи іншій галузі та надання висновку або висловлення думки про них. З точки зору В.М. Махова, обізнані особи у кримінальному процесі володіють спеціальними знаннями і навичками їх застосування, не заінтересовані у вирішенні справи і залучаються слідчим та судом з метою сприяння у встановленні істини в справі у випадках та формах, визначених законом. Хоча науковці акцентують увагу на доказовому значенні результатів залучення фахівців, слід зазначити, що до функцій обізнаних осіб входить не тільки сприяння розслідуванню злочинів (встановлення істини у справі, збирання доказів та ін.), але й допомога в обґрунтуванні процесуальних рішень. Наприклад, на підставі медичного висновку про стан здоров'я

підозрюваного досудове слідство може бути зупинене (ст. 280 КПК України). Крім того, не всі способи залучення обізнаних осіб, визначені у чинному КПК України, ретельно прописані. Так, права, обов'язки педагога та психолога, залучених під час допиту малолітніх (ст. 226 КПК України), психіатрів, які складають висновок щодо особи, по відношенню до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру (ст. 515 КПК України), та інших обізнаних осіб, крім спеціаліста, експерта та перекладача, у процесуальному законі не встановлені. На думку А.Ф. Волобуєва, обізнана особа – не заінтересована в результатах справи особа, яка володіє спеціальними знаннями в певній галузі і залучається до участі в розкритті та розслідуванні злочинів для вирішення спеціальних питань. О.О. Бондаренко визначає обізнаними будь-яких компетентних осіб, які не заінтересовані у вирішенні справи, котрі володіють спеціальними знаннями у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла та досвідом їх використання і залучені слідчим, прокурором, судом (суддею) до участі у кримінальній справі з метою сприяння їм у вирішенні питань, що вимагають застосування спеціальних знань і практичних навичок. У даному визначенні відсутній такий процесуальний учасник використання допомоги обізнаних осіб, як сторона захисту, та нечітко визначені цілі залучення обізнаних осіб.

О.В. Селіна формулює поняття обізнаних осіб у більш широкому змісті – як осіб, які володіють спеціальними знаннями необхідного виду і структури, покликані слідчим, прокурором, судом, а у випадках, зазначених у законі, – залучені захисником для надання у відповідній формі сприяння кримінальному судочинству за допомогою використання спеціальних знань. У цьому формулюванні незрозумілою є мета залучення обізнаних осіб. Л.М. Ісаєва називає обізнаними осіб, котрі володіють спеціальними знаннями, вміннями і навичками, не заінтересовані у результаті справи, залучаються в установленому законом

порядку до оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу з метою сприяння у виявленні, розкритті, розслідуванні злочинів, здійснення правосуддя у кримінальних справах. Авторка розширює сферу залучення обізнаних осіб у оперативно-розшукової діяльності, що, на наш погляд, виходить за межі кримінального процесу. Крім того, не зрозуміло, в чому виражається «сприяння», яке здійснюють фахівці. О.А. Кравченко під обізнаною особою розуміє людину, котра володіє життєвими, загальнодоступними чи науковими знаннями, здобутими в результаті трудової повсякденної діяльності та особистого досвіду або загальної чи спеціальної освіти. Свої знання обізнана особа застосовує у порядку, встановленому законодавством. Зазначимо, що, по-перше, життєві та загальнодоступні знання не варто відносити до спеціальних, по-друге, не всі ситуації залучення фахівців унормовані у процесуальному законі.

Поняття «обізнана особа» слід розглядати у двох аспектах: етимологічному, що розкриває його зміст, та правовому – для встановлення переліку осіб, до яких це поняття відноситься. У етимологічному розумінні термін «обізнана особа» означає особу, яка знається на чому-небудь, добре ознайомена з чимось. У кримінальному процесі відомостями, якими володіє обізнана особа, вважаються спеціальні знання, котрі протиставляються правовим (юридичним) знанням, якими повинні володіти уповноважені учасники процесу: слідчий, прокурор, суддя, захисник. Тому, на наш погляд, обізнаних осіб слід виокремити від тих учасників, які професійно здійснюють кримінальне провадження. У зв'язку з розходженням процесуальних функцій учасників кримінального процесу, О.М. Зінін цілком логічно розділяє їх на суб'єктів, які опосередковано використовують спеціальні знання для вирішення завдань кримінального провадження, та обізнаних осіб, які володіють спеціальними знаннями та безпосередньо їх застосовують. Цілком слушно інші вчені відносять суд, посадових осіб та органи, що ведуть кримінальне провадження, захисника до суб'єктів використання спеціальних знань.

Питання, пов'язане з визначенням на законодавчому рівні поняття обізнаних осіб та кола суб'єктів, які ним охоплюються, було предметом обговорення ще з 20-х років XX сторіччя, коли у кримінальному судочинстві передбачалася лише одна форма використання спеціальних знань – проведення експертизи. У зв'язку з цим серед вчених не складалося єдиної точки зору щодо визначення суті діяльності обізнаних осіб, яка хоча й була пов'язана з використанням у процесі розслідування злочинів спеціальних знань (надання консультацій, участь осіб, які володіють спеціальними знаннями, у проведенні слідчих дій і т. п.), але все ж суттєво відрізнялася від діяльності експерта під час проведення експертизи. Висвітлюючи вказану проблему пропонується визнати на законодавчому рівні існування процесуального інституту обізнаних осіб, не включаючи до їх кола експерта. Такий підхід є сумнівним, оскільки основною ознакою проведення експертизи є використання спеціальних знань (ст. 242 КПК України), що поєднує експерта з іншими обізнаними особами.

Під обізнаними розуміють осіб, які володіють спеціальними знаннями в певній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла та можуть виконувати у кримінальному судочинстві функції тільки спеціаліста або експерта. До вказаного переліку додають перекладача (сурдоперекладача), обізнаного свідка, педагога, психолога, лікаря, ревізора, перевіряючого. Обізнаними особами є будь-які суб'єкти, котрі мають спеціальні знання та навички, залучені до кримінального провадження незалежно від наявних у них прав і обов'язків та які сприяють уповноваженим особам у розв'язанні питань на підставі спеціальних знань. Незважаючи на існування деяких розбіжностей у формулюванні визначення «обізнані особи», серед вчених немає суттєвих суперечностей щодо з'ясування змісту та істотних ознак цього поняття. Розглядаючи існуючі в літературі точки зору вчених щодо визначення загального поняття обізнаних осіб, можна помітити, що у них обов'язково вказуються такі ознаки: а) наявність у особи спеціальних

знань та навиків їх застосування; б) незаінтересованість у результатах кримінального провадження; в) залучення сторонами чи судом; г) надання допомоги або сприяння у розв'язанні спеціальних питань.

На наш погляд, термін «обізнана особа» є загальним поняттям, яке об'єднує всіх осіб, які задовольняють потреби судочинства у спеціальних знаннях. Аналіз чинного КПК України дозволяє дійти висновку, що прямо або побічно у кримінальному процесуальному законі можна виділити обізнаних осіб, які залучаються безпосередньо, їх участь у кримінальному провадженні визначена з різною мірою повноти, і таких фахівців, що залучаються опосередковано, тобто у кримінальному провадженні використовуються результати їх діяльності, яка процесуальним законом не врегульована. Вважаємо, що у кримінальному провадженні можна виділити таких обізнаних осіб, права, обов'язки, відповідальність, спосіб та мета залучення яких визначені у КПК України:

1) експерт – ст.ст. 3, 69, 70, 77, 79, 80, 83, 84, 93, 95, 100, 101, 102, 122, 126, 238, 242, 243, 244, 245, 266, 291, 296, 327, 329, 332, 352, 356, 357, 358, 361, 368, 386, 486, 496, 509, 517, 518, 552, 572 КПК України;

2) спеціаліст – ст.ст. 3, 71, 72, 77, 79, 80, 83, 105, 122, 126, 228, 237, 240, 245, 262, 266, 327, 329, 357, 358, 359, 360, 361, 496, 517 КПК України;

3) перекладач (сурдоперекладач) – ст.ст. 3, 29, 42, 56, 64¹, 68, 77, 79, 80, 83, 122, 126, 224, 327, 376, 459, 517, 548, 567, 575, 581, 584 КПК України;

4) судово-медичний експерт (крім проведення судово-медичної експертизи) – ст.ст. 206, 238, 239, 241 КПК України;

5) педагог – ст.ст. 226, 227, 228, 354, 491 КПК України;

6) психолог (крім проведення судово-психологічної експертизи) – ст.ст. 226, 227, 228, 354, 491 КПК України;

7) лікар – ст.ст. 226, 227, 238, 241, 354, 368, 491, 509, 539 КПК України;

8) психіатр (крім проведення судово-психіатричної експертизи) – ст.ст. 514, 515 КПК України);

9) медичний працівник – ст.ст. 212, 280 КПК України;

10) ревізор – ст.ст. 93, 99 КПК України;

11) перевіряючий – ст.ст. 93, 99 КПК України;

12) підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, які володіють спеціальними знаннями, – ст. 95 КПК України.

З урахуванням наведеного переліку обізнаних осіб розглянемо вимоги, які до них висуваються, їх функції у кримінальному судочинстві (мету залучення).

2. Зміст спеціальних знань обізнаних осіб.

У спеціальній літературі одним із проблемних питань, вирішення якого окреслює коло і компетенцію обізнаних осіб, є визначення структури спеціальних знань, якими вони володіють. Наведений вище перелік обізнаних осіб, які вказані у КПК України або результати діяльності яких використовуються у кримінальному провадженні, свідчить, що чітко визначені фахівці у галузі медицини (судової медицини тощо), педагогіки, психології, психіатрії, лінгвістики, економіки. Таким чином, встановлення переліку галузей, що складають зміст спеціальних знань, є важливим для інших суб'єктів кримінального провадження, до яких відносяться експерт, спеціаліст, перевіряючий, який надає акти перевірок, підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий. Оскільки належність знань у галузі науки, техніки та інших галузях людської діяльності до спеціальних не викликає сумніву, особливу теоретичну та практичну значущість має встановлення того, чи входять до структури спеціальних знання в галузі права.

Науковці висловлюють різні точки зору щодо співвідношення спеціальних та правових знань. Так, до спеціальних знань віднесені:

- тільки неправові знання;
- неправові знання, а також криміналістичні знання, які є основою криміналістичних експертиз;
- неправові знання, а також правові, крім професійних знань суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження;
- неправові знання, а також правові, крім кримінального процесу та кримінального права;
- неправові знання, а також правові, крім матеріального та процесуального права;
- неправові та правові знання.

Аналіз наведеного дозволяє дійти наступних висновків. По-перше, криміналістичні знання включають не тільки відомості з криміналістичної техніки, а й криміналістичної тактики та криміналістичної методики розслідування злочинів, тому відносити їх до спеціальних для учасників, які відповідальні за кримінальне провадження, недоречно. По-друге, до професійних знань слідчого, прокурора, судді, захисника, які визначаються їх посадовими обов'язками, відносяться знання в галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, на підставі яких здійснюється кваліфікація діянь, обґрунтовуються процесуальні рішення, реалізовується провадження слідчих (розшукових), судових дій та ін. Виключення інших знань із галузі права, які охоплюють податкове, банківське, фінансове, міжнародне та інше законодавство, а також включення всіх правових знань до спеціальних відкриває дорогу до проведення правових експертиз, тобто рішення експертом питань із некримінальних галузей права. Це викликає заперечення, оскільки згідно з вітчизняним законодавством не допускається проведення експертизи для

з'ясування питань права (ч. 6 ст. 101, ч. 1 ст. 242 КПК України). Тому ми згодні з тими правниками, які не включають знання в галузі права до спеціальних (у процесуальному сенсі).

Однак зробити остаточний висновок про те, що у кримінальному провадженні правові знання не застосовуються обізнаними особами, не можна. Це впливає з дослідження функцій спеціаліста, однією з яких є надання усних консультацій або письмових роз'яснень, що допомагають у пошуку нових доказів, а також сприяють дослідженню та оцінці вже наявних доказів (ч. 5 ст. 71, ст. 360 КПК України). На відміну від експерта, для отримання пояснень законом не заборонена постановка спеціалісту питань правового характеру. Під час надання пояснень у кримінальному провадженні спеціаліст не формує доказів. Навіть консультації та роз'яснення зі спеціальних питань не визнаються джерелами доказів (ч. 5 ст. 95 КПК України). До спеціаліста не висуваються вимоги щодо характеристики спеціальних знань і рівня освіти. Таким чином, на нашу думку, не має перешкод для володіння спеціалістом знань у галузі права та можливості їх застосовування у кримінальному провадженні для давання пояснень і правових питань. Отже, спеціалістом може виступати будь-яка обізнана особа, в тому числі юрист (правознавець), який дає роз'яснення учасникам процесу і суду зі складних правових питань. Вказані міркування стосуються і перевіряючих, які за результатами перевірок складають відповідні акти перевірок (ч. 2 ст. 99 КПК України).

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що спеціальні знання – це знання з будь-якої галузі людської діяльності, за виключенням права, що застосовуються обізнаними особами, залученими до кримінального провадження в межах своєї компетенції. Правові знання можуть застосовувати лише спеціаліст для надання пояснень та перевіряючий під час здійснення перевірки.

Незаінтересованість у результатах кримінального провадження та незалежність обізнаних осіб.

До обізнаних осіб всіма правознавцями пред'являється вимога незаінтересованості у результатах кримінального провадження. Зазначимо, що вказана характеристика передбачена лише щодо спеціаліста, перекладача та експерта (ст. 79 КПК України). У випадках заінтересованості в результатах розслідування вони підлягають відводу. Вказана вимога обумовлена необхідністю об'єктивного встановлення обставин вчиненого злочину та обґрунтованого прийняття процесуального рішення. Об'єктивність обізнаних осіб означає, що вони, виконуючи доручення сторін, суду та інших уповноважених осіб та органів, повинні застосовувати у своїй діяльності усі необхідні знання, навички і засоби та повідомляти у встановленій законом формі про виявлені обставини, що мають значення для кримінального провадження. Однак цьому критерію відповідають не всі обізнані особи. Так, підозрюваний, обвинувачений та потерпілий під час допиту можуть висловлювати висновки та думки, які ґрунтуються на спеціальних знаннях і визнаються доказами відповідно до ч. 6 ст. 95 КПК України. Водночас потерпілий, підозрюваний, обвинувачений відносяться до осіб, які захищають свої права або представлені інтереси у кримінальному процесі. Особливість показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого як засобу доказування, який надається на підставі застосування спеціальних знань, полягає в тому, що вони походять від особи, безпосередньо заінтересованої в результатах кримінального провадження.

Відповідно до ч. 6 ст. 212 КПК України, до осіб, які фіксують тілесні ушкодження або погіршення стану здоров'я затриманого для надання затриманому медичної допомоги, «за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю». Такою особою можуть бути родичі, підлеглі або інші залежні і не нейтральні до затриманого

фахівці. Ще одним прикладом є перевіряючий, який здійснює перевірку підлеглих фізичних або юридичних осіб. Такого перевіряючого не можна назвати незаінтересованою особою.

Таким чином, вимога незаінтересованості та незалежності не є загальною та не може бути висунута до всіх обізнаних осіб. Встановлення незаінтересованості чи незалежності залучених до розслідування фахівців здійснюється перевіркою їх стосунків з іншими учасниками кримінального провадження уповноваженими особами та органами.

3. Форми залучення обізнаних осіб.

Дослідниками розглядаються різні форми залучення обізнаних осіб або, що те ж саме, способи використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Форма визначається як спосіб організації чого-небудь, зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом. В.М. Махов підкреслює, що «правильне уявлення про форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів дає можливість застосовувати їх відповідно до вимог законодавства, з урахуванням наукових рекомендацій і передового досвіду». Визначення форм використання в судочинстві спеціальних знань має важливе теоретичне і прикладне значення: від його правильного з'ясування залежить визначення процедури використання спеціальних знань, встановлення особливого процесуального статусу суб'єктів, що володіють такими знаннями, і, в кінцевому рахунку, доказова цінність результатів застосування спеціальних знань. Однак з даного питання дотепер вчені не дійшли єдиної думки. О.П. Гришина вказує, що форма участі обізнаних осіб у кримінальному судочинстві – це вид їх діяльності, що «передбачає застосування професійної підготовки, навичок, умінь, досвіду для виявлення відомостей і фактів, що мають значення для встановлення обставин розслідуваного злочину». У цілому погоджуючись із автором, слід зазначити

істотне упушення – застосовуються не тільки навички, але і, головне, спеціальні знання.

У літературі виділяється від двох до восьми форм залучення обізнаних осіб під час розслідування злочинів. Суть відмінностей зводиться до того, що одні автори просто перераховують форми використання спеціальних знань, не вказуючи які-небудь підстави, інші пропонують проводити класифікацію з урахуванням суб'єкта застосування або особи, яка використовує спеціальні знання, доказового значення отриманих результатів, процесуального становища та низки інших підстав. Відсутність системного підходу до аналізу форм використання спеціальних знань призвела до того, що до цього переліку включені різнопланові категорії: від проведення експертиз до навчання слідчих прийомам роботи з техніко-криміналістичними засобами. Таким чином, вчені приводять різні класифікації форм використання спеціальних знань, при цьому в їхніх думках про такі форми простежується досить широкий «розкид». Дійсно, форми використання спеціальних знань обізнаних осіб у кримінальному процесі різноманітні. При цьому остаточний вибір тієї або іншої форми залучення обізнаних осіб залежить від необхідності її застосування у кримінальному провадженні. Однак ми погоджуємося з тими науковцями, які способи залучення обізнаних осіб поділяють на дві основні форми: процесуальну та непроцесуальну.

Ми вважаємо, що основним критерієм диференціації форм залучення обізнаних осіб є процесуальна їх регламентація. З точки зору правової регламентації можна виділити дві форми залучення обізнаних осіб: процесуальну та непроцесуальну. Кримінально-процесуальна форма – це сукупність встановлених процесуальним законом умов, за яких провадиться як діяльність у цілому, так і кожна процесуальна дія зокрема, приймається кожне рішення у справі і які визначають зв'язок та послідовність проваджених дій і прийнятих рішень. Кримінально-процесуальна форма застосування спеціальних знань – це

закріплена у кримінально-процесуальному законі система правил застосування у попередньому розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ спеціальних знань обізнаних осіб певним чином. Зазначимо, що не всі вказані у процесуальному законі способи залучення обізнаних осіб рівною мірою регламентовані. У відношенні експерта, спеціаліста, перекладача чітко визначені їхні права, обов'язки, відповідальність, але про це не можна сказати відносно інших фахівців. Пропонується така класифікація процесуальних форм використання спеціальних знань, в основу якої покладено не суб'єктний склад обізнаних осіб, а способи їх реалізації у кримінальному судочинстві, а саме: 1) дослідження (передекспертне, у тому числі ревізія, і експертне); 2) техніко-прикладна форма (застосування спеціальних знань під час провадження процесуальних дій); 3) оперативно-розшукова форма; 4) знаково-лінгвістична форма (переклад); 5) консультаційна форма. Представляється, що в даному переліку наведені не всі форми залучення фахівців, а крім того, змішані різні форми залучення обізнаних осіб. Так, передекспертні дослідження, оперативно-розшукова реалізація допомоги фахівців не відносяться до процесуальної форми. Навряд чи можна віднести до техніко-прикладної форми участь психолога чи лікаря під час допиту. У переліку відсутня форма, яка б відповідала показанням, що надаються з використанням спеціальних знань.

Вважаємо, що до процесуальної форми відноситься залучення обізнаних осіб, безпосередньо вказаних у кримінальному процесуальному законі, незалежно від наявності процесуальних повноважень, прав і обов'язків. Більш детально процесуальні форми залучення обізнаних осіб будуть обговорені у наступних підрозділах роботи. Розглянемо непроцесуальну форму залучення обізнаних осіб.

У криміналістичній літературі описуються різні види непроцесуальної форми використання спеціальних знань обізнаних осіб. Деякі вчені виступають категорично проти непроцесуальної форми використання спеціальних знань у

кримінальному провадженні, практика переконливо свідчить – встановлення обставин розслідуваної злочинної події забезпечується не лише в ході доказування як окремого виду пізнання, що має чітко визначену процесуальну форму, але і шляхом проведення широким колом обізнаних осіб різноманітних дій, результати яких, з погляду кримінального судочинства, не мають доказового значення [68, с. 105]. Аналіз літературних джерел, слідчої та судової практики дозволяє виділити такі непроцесуальні форми залучення фахівців: ревізії, перевірки, у тому числі аудиторські перевірки, відомчі розслідування, попередні дослідження об'єктів, перевірки об'єктів та осіб за криміналістичними обліками, надання консультацій. Коротко розглянемо ці різновиди.

До відомчих контрольних заходів відносяться товарознавчі, техніко-економічні, акушерсько-гінекологічні, екологічні, будівельні, пожежно-технічні й інші перевірки, документальні ревізії, проведені на підприємствах, установах, організаціях з ініціативи вищого органу, або аудиторські перевірки, здійснювані з ініціативи керівників підприємств. У цих випадках обізнані особи, що проводять перевірку, оглядають місце аварії, нещасного випадку, досліджують документи, вимагають від адміністрації надання різного роду довідок, пояснень, проводять лабораторні випробування, дослідження та ін. За результатами проведення перевірок обізнаними особами складаються документи, які часто містять не тільки дані про виявлені факти, обставини правопорушень, але й спеціальні відомості, розрахункові дані, посилання на нормативні акти, дані лабораторних досліджень тощо. Результати відомчих перевірок, обстежень розглядаються як джерела інформації, а матеріали обстежень у процесуальному аспекті – як різновид документів згідно зі ст. 99 КПК України. Самі ж акти, висновки й інші документи приєднуються до матеріалів кримінального провадження після витребування, передбаченого ст. 93 КПК України, або надання заінтересованими фізичними чи юридичними особами. Відзначимо, що обізнані особи, які проводять відомче

розслідування або перевірку, не є процесуальними фігурами в тому розумінні, що не мають будь-яких прав та обов'язків. Вони можуть бути допитані в якості свідків (обізнаних свідків) у випадках встановлення в ході розслідування обставин, що не одержали відображення у складених ними документах.

Важливе значення у своєчасному розслідуванні злочинів набуває використання спеціальних знань обізнаних осіб у формі попереднього дослідження слідів злочину і речових доказів. Не можна погодитися із твердженням, що дослідницька діяльність характерна тільки для експертизи і відсутня у всіх інших формах застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Метою попередніх досліджень матеріальних слідів злочину є негайне одержання орієнтуючої інформації, що використовується для висування слідчих і пошукових версій про напрями пошуку злочинця по гарячих слідах, об'єктів, що залишили сліди на місці події, для обмеження кола об'єктів, що перевіряються, визначення виду та класу виявлених предметів, речовин, матеріалів, з'ясування механізму й обставин вчиненого злочину і т. ін. Для вирішення оперативно-тактичних завдань попередні дослідження проводяться одночасно в ході проведення слідчої (розшукової) дії (наприклад, огляду місця події) або відразу після її закінчення. На нашу думку, помилковим є твердження, що під час проведення слідчих (розшукових) дій спеціальні знання можуть використовуватися лише в процесуальних формах. Попередні дослідження є важливим елементом пізнавальної діяльності спеціаліста, спрямованої на з'ясування обставин вчиненого злочину, пошук і встановлення винного. На проведення попередніх досліджень накладаються певні обмеження. Оскільки попереднє дослідження не є процесуально регламентованою дією, а отримані висновки не є джерелами доказів, слід вживати заходів, які забезпечують схоронність, незмінність досліджуваних об'єктів (слідів). У процесі попереднього дослідження не повинні застосовуватися деструктивні методи, які змінюють

властивості речових доказів (форму, кількість, розміри, склад, колір і т. д.), що може вплинути на результати наступних експертних досліджень. Висновки, що випливають із проведених попередніх досліджень, не можуть бути відбиті у процесуальних документах, зокрема протоколах слідчих (розшукових) дій та їх додатках, оскільки сформульовані у вигляді умовиводів факти, що мають значення для розслідування злочину, не очевидні для осіб, які беруть участь у проведенні слідчої дії (слідчого, понятих та ін.).

Під час кримінального провадження нерідко виникає необхідність у перевірці різних об'єктів і осіб, які потрапили у сферу кримінального судочинства за криміналістичним обліками, які ведуться експертною службою МВС України. Метою досліджень, що проводяться обізнаними особами при перевірці за криміналістичним обліками, є отримання довідкової інформації про об'єкти, що перевіряються (людина, зброя, транспортний засіб та ін.), які раніше могли потрапити в орбіту кримінального судочинства і підлягали кримінальній реєстрації. Використання обліків дозволяє виявити належність конкретної особи або предмета до розслідуваного злочину, визначити, чи вчинені кілька злочинів тією самою особою, чи застосовувалася при цьому та ж сама зброя, встановити особу живих осіб або невпізнаних трупів та ін. Змістом дій обізнаних осіб – співробітників інформаційних та експертних служб МВС України є проведення ідентифікаційних досліджень. У процесі такого дослідження зіставляються ознаки об'єктів, що перевіряються, з ознаками відповідних об'єктів, що знаходяться на обліку. Основними способами порівняльного дослідження перевіряемого і зареєстрованого об'єктів є ідентифікаційні методики, розроблені в різних криміналістичних експертизах: трасологічній (сліди знарядь злочину, рук, ніг і т. п.), балістичній (сліди застосування вогнепальної зброї на гільзах, кулях), фотопортретній (зображення зовнішності людини на фотознімку), технічного дослідження документів (підроблені грошові купюри). Результати проведених

досліджень відображаються у відповідній довідці, що спрямовується ініціатору запиту. У випадку встановлення тотожності об'єкта, що перевіряється, з тим, який перебуває на обліку, отримані дані хоча і не мають доказового значення, але служать підставою для прийняття процесуальних рішень у справі (вибору запобіжних заходів, об'єднання кримінальних справ в одне провадження і т. д.) або проведення слідчих дій (отримання зразків для експертизи, призначення експертизи, пред'явлення для впізнання та ін.).

4. Класифікація обізнаних осіб.

Із визначенням поняття та істотних ознак обізнаних осіб тісно пов'язане питання щодо їх класифікації, оскільки воно дозволяє визначити коло та процесуальний статус осіб, які володіють спеціальними знаннями. У науковій літературі існують різні підходи до класифікації обізнаних осіб. Так, наприклад, класифікуючи суб'єктів кримінального процесу, до категорії «інших учасників» відносить осіб, котрі виконують обов'язок із надання доказів (експерт) та які залучаються до участі у справі з метою сприяння у проведенні слідчих дій (перекладач, спеціаліст). Іноді обізнані особи поділяються на дві групи. До перших відносять спеціаліста та експерта, тобто суб'єктів, статус яких визначений КПК, а до другої – осіб, діяльність яких має непроцесуальний характер (консультанти, особи, які проводять відомчі перевірки тощо). Розроблено класифікацію обізнаних осіб у залежності від їх відношення до процесу доказування. Так, до першої групи автори відносять осіб (органи), які ведуть процес; до другої – обізнаних осіб, котрі мають процесуальний статус, що обумовлюється наявністю спеціальних знань (експерт, керівник експертної установи, спеціаліст, перекладач, педагог, лікар); до третьої – осіб, які володіють спеціальними знаннями, але їх процесуальний статус законом не визначений (ревізор, технічний інспектор і т. п.). На думку авторів,

обізнані особи останньої групи можуть брати участь у справі лише як свідки і вони мають не процесуальний, а правовий статус, оскільки вправі надати суб'єктам доказування, які віднесені до першої групи, документи, що знаходяться в їх розпорядженні (акти ревізій, експертиз тощо), і зобов'язані зробити це за вимогою вказаних суб'єктів. Наведена класифікація викликає заперечення, оскільки навряд чи можна віднести слідчого, суддю до обізнаних осіб, крім того незрозуміло, в чому відмінність між правовим та процесуальним статусом фахівців.

У залежності від ознаки урегульованості статусу обізнаних осіб поділяють їх на декілька категорій. Так, до першої відносять осіб, статус яких кримінально-процесуальним законодавством не визначається (ревізори, бухгалтери, інспектори та інші особи, котрі проводили перевірки або дослідження, матеріали яких слугували підставою для порушення кримінальної справи, чи надавали іншу непроцесуальну допомогу); до другої – осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві як свідки виявлення на основі своїх спеціальних знань юридично значущих обставин (ревізори, бухгалтери, інспектори та ін., котрі були допитані як свідки); до третьої – осіб, які залучаються до участі у проведенні процесуальних дій з метою надання допомоги слідчому (спеціалісти в аспекті ст. 71 КПК України); до четвертої – осіб, котрі складають висновок зі спеціальних питань, що досліджуються (експерти). Поділяють осіб, які використовують спеціальні знання, на три групи: а) особи, які здійснюють розслідування та оперативно-розшукові заходи (слідчий, оперуповноважений, прокурор, суддя); б) обізнані особи, які мають процесуальне положення, що визначається наявністю у них спеціальних знань: експерт (у тому числі судово-медичний експерт), спеціаліст, лікар, педагог, перекладач, особа, яка розуміє знаки глухих або німих; в) обізнані особи, процесуальне становище яких не визначається наявністю у них спеціальних знань (ревізор, технічний інспектор, співробітник податкової

адміністрації та ін.). Класифікують обізнаних осіб у залежності від дій, у яких вони беруть участь: експерт – у проведенні експертизи; спеціаліст – у виконанні всіх процесуальних дій, за винятком проведення експертизи; безпосередньо «обізнана особа» – у виконанні всіх непроцесуальних дій. Пропонується розгалужена класифікація обізнаних осіб у залежності від особливостей правової регламентації їх участі у кримінальному судочинстві (діяльність, передбачена законами та КПК України, відомчими нормативними актами), в залежності від рівня визначеності статусу обізнаних осіб (законодавчо визначений, невизначений), в залежності від ступеня самостійності діяльності обізнаних осіб (діють самостійно, діють під керівництвом уповноваженої особи, органу), в залежності від доказового значення результатів використання спеціальних знань (результати діяльності мають або не мають самостійне доказове значення).

Запропоновані класифікації в тій чи іншій мірі перераховують окремих фахівців, проте жодна з них не охоплює всіх форм залучення обізнаних осіб та їх види. На нашу думку, з урахуванням наведеного вище переліку обізнаних осіб можна здійснити їх класифікацію в залежності від участі у процесуальних діях та правової урегульованості їх діяльності або результатів:

1. Особи, які беруть участь у процесуальних діях:

а) діяльність процесуально регламентована: експерт; спеціаліст; перекладач; сурдоперекладач; підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, які володіють спеціальними знаннями;

б) діяльність процесуально не урегульована: судово-медичний експерт (крім проведення судово-медичної експертизи), педагог, психолог (крім проведення психологічної експертизи) та лікар.

2. Особи, які не беруть участі у процесуальних діях:

а) результати діяльності процесуально регламентовані: ревізор, перевіряючий, медичний працівник, психіатр (крім проведення психіатричної експертизи);

б) діяльність процесуально не регламентована: особи, які надають консультації, проводять попередні дослідження об'єктів, перевірку об'єктів та осіб за криміналістичними обліками.

5. Мета залучення обізнаних осіб.

Мету залучення обізнаних осіб вчені розглядають по-різному. пов'язують діяльність обізнаних осіб в основному із застосуванням науково-технічних і техніко-криміналістичних засобів. З цими поглядами не можна погодитися, оскільки суттєво звужується спектр способів діяльності обізнаних осіб. Дійсно, для оперування технічними засобами необхідна наявність у суб'єкта спеціальних знань та навиків, однак реалізація останніх виходить далеко за межі застосування тільки інструментальних засобів. Процесуальна форма залучення обізнаних осіб обумовлюється отриманням результатів, які мають доказове значення. Слід зазначити, що, по-перше, результатами застосування спеціальних знань, як вказувалось вище, є отримання не тільки доказової інформації. По-друге, поняття процесуальної форми не збігається з доказовим значенням отриманих результатів. Наведені визначення ґрунтуються на різних підставах, котрі використовуються для класифікації понять. Процесуальна і непроцесуальна форми характеризують процедуру отримання інформації, але за значенням у доказуванні вона поділяється на доказову і орієнтуючу (організаційно-тактичну) інформацію. Доказова інформація включає відомості про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тобто обставини, які входять до предмета доказування (ст. 91 КПК України). Цілком очевидно, що в процесі розслідування основною метою є отримання доказової інформації. Орієнтуюча інформація може

бути отримана як процесуальним, так і непроцесуальним способом. Вона використовується для організаційно-тактичних цілей у процесі розслідування (висування версій, визначення напрямів розслідування, планування слідчих дій, прогнозування можливої лінії поведінки учасників розслідування і т. п.), а також під час дослідження доказів.

Метою використання спеціальних знань обізнаних осіб визначають сприяння слідству чи суду: у збиранні та дослідженні доказів; з'ясуванні обставин справи; розкритті, розслідуванні злочинів, здійсненні правосуддя у кримінальних справах; розкритті, розслідуванні, попередженні злочинів відповідно до процесуального закону; оцінці доказів та прийнятті рішень; отриманні нової інформації; збиранні доказової та орієнтуючої інформації, яка необхідна для встановлення істини у кримінальній справі; виявленні, фіксації і дослідженні доказів у ході слідчої дії; правильному встановленні значимих обставин у кримінальному судочинстві; виявленні, розкритті, розслідуванні злочинів і розгляді кримінальних справ в суді. Слід погодитися із формулюванням допомоги обізнаних осіб як «сприяння», оскільки воно точно відображає суть їх діяльності. «Сприяння» тлумачиться як спільна дія, допомога, діяльна участь у чиїх-небудь справах з метою полегшити, допомогти, підтримати в будь-якій діяльності. Як правильно зауважує І. Присяжнюк, всі позначені цілі залучення обізнаних осіб слідчим, прокурором, судом, суддею і стороною захисту визначаються завданнями кримінального провадження, що у загальному вигляді сформульовані у ст. 2 КПК України. Сучасна регламентація завдань кримінального провадження ґрунтується на положеннях Конституції України та цінностях, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У процесі вирішення цих завдань обізані особи сприяють уповноваженим учасникам кримінального провадження у виконанні їх функцій.

Проведений нами аналіз, а також літературні дані дозволяють виокремити такі загальні характеристики обізнаних осіб:

1) обізнані особи володіють спеціальними (неюридичними) знаннями та навичками їх застосування у певній галузі людської діяльності, але тільки спеціаліст та перевіряючий можуть застосовувати правові (юридичні) знання;

2) обізнані особи отримують знання та навички їх застосування у результаті професійного освітянського або самостійного навчання та досвіду;

3) під час кримінального провадження обізнані особи залучаються у процесуальній або непроцесуальній формах;

4) метою залучення обізнаних осіб є сприяння сторонам, суду у розв'язанні завдань кримінального провадження;

5) залучення здійснюється обов'язково згідно з імперативною вимогою закону (ст.ст. 29, 226, 227, 238, 239, 242, 354, 491, 514, 515 КПК України та ін.) або на розсуд уповноваженої особи, органу у випадку реальної потреби використання спеціальних знань;

6) у процесуальній формі обізнані особи залучаються під час досудового розслідування та судового розгляду;

7) результати діяльності обізнаних осіб використовуються як докази або слугують підставами для прийняття процесуальних чи організаційних (тактичних) рішень;

8) результати процесуальної доказової діяльності обізнаних осіб відображаються у таких джерелах доказів:

- показаннях: експерта, обізнаного підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка (ст. 95 КПК України);

- документах: протоколах слідчих (розшукових) та судових дій з додатками, висновках ревізій, актах перевірок та ін. (ст. 99 КПК України);

- висновках експерта (ст. 101 КПК України);

9) результатами процесуальної недоказової та непроцесуальної діяльності обізнаних осіб є:

- усні консультації чи письмові роз'яснення (ст. 360 КПК України);
- довідки, акти, висновки та ін. (ст.ст. 212, 280, 514, 515 КПК України).

На підставі викладеного можна сформулювати таке загальне визначення. Обізнана особа – фізична особа, яка в результаті професійного освітянського або самостійного навчання та досвіду оволоділа спеціальними знаннями у певній галузі людської діяльності та навичками їх застосування, залучається під час досудового розслідування чи судового розгляду безпосередньо або опосередковано у процесуальній або непроцесуальній формі, обов'язково або на розсуд уповноваженої особи (органу) для сприяння у вирішенні завдань кримінального провадження, а надані нею відомості, висновки та документи використовуються як джерела доказів або орієнтуючої інформації.

6. Експерт з питань права у цивільному та адміністративному судочинстві

Прийнята у 2017 р. Верховною Радою України нова редакція Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) містять однакові новели щодо нового учасника процесу – «судового експерта з питань права» (ст. 73 ЦПК, ст. 69 КАС, ст. 71 ГПК). При цьому передбачена участь у судочинстві і «традиційного» судового експерта (ст. 72 ЦПК, ст. 68 КАС, ст. 70 ГПК). Поява експерта з питань права, діяльність якого не врегульована Законом України «Про судову експертизу» (в редакції від 03.10.2017), суперечить постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (від 30.05.1997 № 8) істотно підриває парадигму теорії та практики судової експертології, згідно з якими експерт – це обізнана особа, яка володіє спеціальними (не правовими)

знаннями, залучається для вирішення питань, що не входять до компетенції правозастосувача. Це положення закріплене в ст. 102 ЦПК, ст. 101 КАС, ст. 98 ГПК, згідно з якими «предметом висновку експерта не можуть бути питання права». Проте законодавець допускає виникнення складних суспільних відносин, для вирішення яких в допомогу суду необхідно залучати правознавця у вузькій галузі права – експерта з питань права.

Розглянемо з позицій судової експертології предмет, об'єкти, методи експертизи, яка проводиться експертом з питань права; вимоги до обізнаної особи як експерту з питань права; особливості його участі в судочинстві в тому числі правосуб'єктність; природа і значення наданого ним висновку.

Предмет дослідження експерта з питань права розкривається в питаннях, що виносяться на його вирішення. Згідно зі ст. 114 ЦПК, ст. 112 КАС, ст. 108 ГПК перша група питань стосується «використання аналогії закону чи аналогії права» в конкретних складних правових ситуаціях. У ст. 11 ГПК, ст. 10 ЦПК і ст. 7 КАС передбачено, що в разі, якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Зміст поняття «аналогія» розкрито в законодавстві України, зокрема в ст. 8 Цивільного кодексу України та ст. 10 Сімейного кодексу України. Друга група питань стосується «змісту норм іноземного права відповідно до їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі». Можливість залучення експерта для вирішення зазначених питань передбачена ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право». Таким чином, предметом експертизи є норми адміністративного, цивільного, господарського, міжнародного права, які регулюють або найточніше регулюють складні суспільні відносини, які винесені на розгляд суду.

Згідно ст. 73 ЦПК, ст. 69 КАС, ст. 71 ГПК в якості експерта з питань права «може залучатися особа, яка має науковий ступінь і є визнаним фахівцем у галузі права». Термін «визнаний фахівець» є оціночним і може бути побічно встановлений, виходячи з числа наукових публікацій вченого. На наш погляд, більш точним показником визначності є індекс цитування наукових робіт фахівця, наприклад, h-index (індекс Хірша), Index Copernicus Value. Зрозуміло, чим вище індекс, тим більше відомий вчений в науковому середовищі.

Підсумовуючи особливості особи експерта з питань права, з урахуванням предмета експертизи, наказу Вищої атестаційної комісії України від 23.06.2005 № 377, в якому наводиться перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів, можна дійти висновку:

- в адміністративному судочинстві може брати участь фахівець з адміністративного права з науковим ступенем за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право»;
- в господарському судочинстві – фахівець з господарського права з науковим ступенем за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право»;
- в цивільному судочинстві – фахівець з цивільного права, якій має вчений ступінь за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». З урахуванням близькості цивільного права і деяких інших галузей права в якості експерта можуть бути залучені вчені за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право, право соціального забезпечення» та 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право»;
- у всіх зазначених видах судочинства допустимо залучення фахівця з вченим ступенем за спеціальності 12.00.11 «Міжнародне право».

Можливі ситуації, коли для врегулювання конкретних суспільних відносин необхідно субсидіарне застосування правових норм (міжгалузева аналогія), що веде до необхідності залучення декількох експертів різних спеціальностей. Експертиза, що проводиться кількома експертами в різних галузях права, є комплексною, однак норми ЦПК, КАС і ГПК можливість проведення такої експертизи експертами в галузі права не передбачають.

Об'єктами експертизи виступають матеріали справи, в яких викладені обставини спору, вітчизняне галузеве, міжнародне, іноземне законодавство і пов'язані з ними нормативні акти. Можна припустити, що основними методами, які використовуються під час проведення досліджень експертом з питань права, є аналіз законодавства і конкретних обставин справи, дедукція, методи порівняльного правознавства, синтез та ін.

Слід зазначити, що процедура залучення експерта з питань права та наданого ним висновку потребує коригування. Так, рішення про допуск експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом (ст. 73 ЦПК, ст. 69 КАС, ст. 71 ГПК). За аналогією зі ст. 104 ЦПК, ст. 102 КАС, ст. 100 ГПК можна припустити, що така експертиза також призначається судом. Тоді втрачає сенс право учасників справи подати до суду висновки експерта (ст. 114 ЦПК, ст. 112 КАС, ст. 108 ГПК), оскільки документ, складений фахівцем до постанови ухвали суду не має статусу експертизи. На нашу думку права експерта з питань права також повинні бути розширені за рахунок можливості ознайомлення з матеріалами справи, витребування додаткових документів, під час судового засідання – постановки питань сторонам та ін.

Найбільш істотним нововведенням, що йде в розріз з доказовим правом, є визнання висновку експерта з питань права таким, що не має статус джерела доказів (ст.ст. 76, 115 ЦПК; ст.ст. 72, 113 КАС; ст.ст. 73, 109 ГПК). Кінцева мета дослідження експерта з питань права – надання консультаційної допомоги в

формуванні внутрішнього переконання суду (судді) для прийняття обґрунтованого процесуального рішення. Слід звернути увагу, що мета залучення експерта з питань права збігається з функцією надання консультацій спеціалістом (ст. 74 ЦПК, ст. 70 КАС; ст. 71 ГПК). Як і висновок експерта з питань права консультації спеціаліста у всіх видах судочинства не мають доказового значення, а обізнані особи, які їх надають, можуть мати юридичну освіту.

Чинним законодавством передбачена можливість надання правової допомоги професійним учасникам судочинства. Так, при Верховному Суді відповідно до ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, що потребують наукового забезпечення, існує Науково-консультативна рада з числа висококваліфікованих фахівців у галузі цивільного, адміністративного, господарського та інших галузей права. Відповідно до ст. 404 ЦПК, ст. 347 КАС, ст. 303 ГПК, Положення про Науково-консультативну раду, прийнятому на Пленумі Верховного Суду України 16.09.2011, до повноважень його членів входить підготовка наукових висновків щодо тлумачення і застосування норм права. Підготовлені фахівцями-правознавцями роз'яснення сприяють винесенню законних і обґрунтованих рішень в складних ситуаціях правозастосування. Вважаємо, що консультативна функція експерта з питань права в судовому провадженні першої інстанції по суті повністю співпадає з діяльністю фахівців Науково-консультативної ради у касаційній інстанції при провадженні у Верховному Суді України.

У зв'язку з викладеним було б правильніше називати науковця, якій залучається для надання правової допомоги суду у формі консультацій, не «експертом з питань права», а «фахівцем», «спеціалістом» або «консультантом». Прийняття в нормативних актах вказаної пропозиції зняло б протиріччя і невизначеність в статусі цього учасника процесу і його ролі в судочинстві.